

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA

ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

--REZUMAT--

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae Brînzea

DOCTORAND:

Pr. Pleșa Victor Marius

CONSTANȚA

2021

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA

ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE

**SEMNIFICAȚIA ECUMENICĂ A BOTEZULUI
CONFORM TEOLOGIEI ACORDULUI LEUENBERG**

**„DIE TAUFGE IM LEBEN DER KIRCHEN.
DOKUMENTATION EINES ORTHODOX-EVANGELISCHEN
DIALOGS IN EUROPA”**

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae Brînzea

DOCTORAND:

Pr. Pleșa Victor Marius

CONSTANȚA

2021

CUPRINS

INTRODUCERE

1. Importanța și actualitatea temei.....	7
2. Metode moderne de cercetare.....	10

CAPITOLUL I

DECLARAȚIILE ACORDULUI „TAUFE IM LEBEN DER KIRCHEN” DIN PERSPECTIVA BISERICILOR EUROPENE (CEC) ȘI BISERICILOR PROTESTANTE (CPCE)

I. 1. Declarații oficiale ale bisericilor implicate în dialogul ecumenic.....	12
I.1.1. Importanța dialogul ecumenic în descoperirea punctelor de convergență.....	12
I.1.2. Declarația dialogului dintre bisericile Reformate și cele Ortodoxe (Calcedoniene).....	13
I.1.3. Declarația dialogurilor ecumenice din cadrul bisericilor CPCE.....	15
I.1.4. Recunoașterea Botezului ca urmare a dialogurilor bilaterale. Alianța Mondială a bisericilor și Biserica Romano-Catolică.....	18
I.2. Botezul în dialogul ecumenic ortodoxo-luteran.....	21
I.2.1. Dialogul ecumenic dintre Biserica Rusă și EKD cu privire la Taina Sfântului Botez.....	21
I.2.2. Dialogul bilateral dintre EKD și Patriarhia Ecumenică.....	22
I.2.3. Dialogul bilateral între EKD și Biserica Ortodoxă Română.....	23
I.2.4. Diaogul dintre biserica Luterană a Finlandei și biserica Ortodoxă a Finlandei.....	24
I.2.5. Comisia mistă Luteran-Ortodoxă la nivel mondial.....	25

CAPITOL II

BOTEZUL ÎN BISERICA ORTODOXĂ CONFORM DOCUMENTULUI „TAUFE IM LEBEN DER KIRCHEN”

II. 1. Cercetarea Mitropolitului Gennadius von Sassina publicată în cadrul documentului ca perspectivă a teologiei Ortodoxe.....	29
II. 1.1. Taina și Tainele.....	29
II.1.2. Taina Sfântului Botez în viața Bisericii.....	30
II.1.3. Relația dintre Botez și Euharistie.....	33
II.1.4. Relația dintre tainele de inițiere în Biserica Ortodoxă.....	36
II.1.5. Implicații eclesiologice în recunoașterea Botezului.....	37
II.1.6. Taina Botezului și importanța sa eclesiologică.....	41
II.1.7. Considerații finale.....	41
II.2. Cercetarea părintelui Nicolae Moșoiu publicată în cadrul documentului ca perspectivă a teologiei Ortodoxe.....	44
II.2.1. Rânduiala Ortodoxă a Botezului conform documentului Leuenberg.....	51
II.2.2. Primirea chipului lui Hristos prin Botez, premisă a filiației divine.....	61
II.2.3. Chipul lui Hristos în om.....	67
II.2.4. Morphen – forma unică a Bisericii.....	70
II.2.4.1. Haina de lumină a Botezului.....	72
II.2.5. Botezul și înfierea omului de către Dumnezeu.....	75

CAPITOL III

BOTEZUL ÎN BISERICA PROTESTANTĂ CONFORM DOCUMENTULUI „TAUFE IM LEBEN DER KIRCHEN”

III. 1. Cercetarea realizată de teologul Friederike Nüssel.....	81
---	----

III.1.1. Înțelesul actual al Botezului în bisericile protestante.....	82
III.1.2. Fundamente Biblice pentru practica baptismală protestantă.....	86
III.1.3 Doctrina protestantă a Botezului.....	90
III.1.4. Practica baptismală în bisericile protestante din cadrul solidarității Leuenberg (CPCE).....	95
III.1.5. Importanța și însemnătatea Botezului din perspectivă ecumenică.....	102
III.2. Cercetarea realizată de teologul Martin Wallraff.....	105
III.2.1. Înțelegerea Botezului protestant conform teologiei Părinților Bisericii.....	105
III.2.2. Caracterul irepetabil al Botezului.....	106
III.2.3. Botez și evanghelizare.....	110
III.2.4. Sacramentul Botezului și modelul formării creștine.....	113
III.2.5. Concluzii protestante în orizontul ecumenic contemporan.....	117

CAPITOL IV

PUNCTE DE CONVERGENȚĂ ȘI DIVERGENȚĂ ÎN REALIZAREA UNITĂȚII TUTUROR BISERICILOR.....119

IV.1. Înțelegerea Ortodoxă a Sfintelor Taine ca stabilitate în Hristos.....	120
IV.2. Necesitatea cunoașterii indisolubilității relației dintre Duhul Sfânt, Biserică și Sfintele Taine.....	132
IV.2.1. Relația dintre Biserică și Taine. Necesitatea cunoașterii ei de către societatea actuală.....	132
IV.2.2. Harul divin și lucrarea sa – necesitatea cunoașterii sale în societatea modernă.....	137
IV.3. Practica Sfinților Apostoli, model al ritualul Botezului.....	139
IV.4. Taina Botezului. Ritual și doctrină în Scriptură și Tradiție.....	141

IV.4.1. Botezul în Sriptură, expresie consacrată Tainei săvârșită în actualitate.....	141
IV. 5. Puncte de convergență și divergență între teologia Ortodoxă și cea de la Leuenberg.....	150
Concluzii.....	159
Bibliografie.....	169

Taina Sfântului Botez este prin definiție cea mai specială dintre Taine, ea fiind primul contact al persoanei umane cu harul divin necreat. Prin intermediul ei, omul supus păcatului strămoșesc este curățat și eliberat în fața morții prin moartea și învierea cu Hristos. Identitatea de creștin a persoanei umane se realizează tot prin Botez, căci odată ieșit din „baia nașterii din nou” poartă în sine Chipul lui Hristos, care-l definește pe om ca membru deplin al Bisericii Sale.

Acordul Leuenberg realizat de CPCE are ca fundament înțelesul comun al Evangheliei pe care-l dețin tradițiile membre. Acestea consideră imperios necesar ca teologia cu privire la Botez să fie fundamentată pe cuvântul Scripturii, a Noului și Vechiului Testament, în ea fiind cuprins adevărul. „Este sarcina Bisericii de a propovădui această Evanghelie prin cuvânt în predică, prin consiliere individuală, prin botez și euharistie”¹. Apoi documentul continuă zicând: „În predică, botez și euharistie, Iisus Hristos este prezent prin Duhul Sfânt. Iertarea în Hristos este deci împărtășită oamenilor și în acest fel Domnul își adună poporul. În acest sens El folosește multe forme de slujire și serviciu, precum și mărturisirea tuturor celor ce aparțin poporului Său”².

Importanța înțelegerii corecte a Tainei rezultă din atenția și îndelunga cercetare pe care bisericile CPCE o acordă acestui subiect. Deși situațiile teologice divergente nu reprezintă un pericol pentru unitatea CPCE, totuși bisericile cer noi și noi studii care să adâncească și mai mult starea de convergență. Acest proces amplu de studiu este preluat și de Grupul Regional Sud-Est European, structură în care biserica Luterană colaborează cu toate bisericile reformate din Europa Centrală și de Est. Această colaborare în ceea ce privește practica și doctrina Tainei Botezului denotă, încă o dată, importanța temei de cercetare.

Taina Botezului are un caracter irepetabil și implicit irevocabil, acestea fiind puncte solide de convergență între bisericile CPCE. În mod automat această teologie duce către recunoașterea reciprocă a Tainei, căci dacă acceptăm că Botezul realizat în numele Sfintei treimi are un caracter irepetabil, atunci înseamnă că recunoașterea reciprocă a Tainei tuturor bisericilor nu mai este un impediment în calea unității. Indiferent de confesiunea din care

¹ **Huffmeier**, *Leuenberger Texte Heft 13*, p. 39.

² **Huffmeier**, *Leuenberger Texte Heft 13*, pp. 39-40.

provin, bisericile care administrează Botezul cu apă în numele Sfintei Treimi, beneficiază de recunoașterea validității lui din partea celorlate biserici, indiferent de tradiție.

Cu toate că dialogul ecumenic a ajuns în acest punct, unde irepetabilitatea Tainei presupune recunoașterea Botezului realizat în oricare dintre biserici, totuși, în realitate încă există rețineri, recunoașterea validității fiind mai mult una tacită și nicidecum una adusă la stadiul declarativ.

Dacă în primul dialog major sunt evidențiate date generale cu caracter hristologic în fiecare tradiție, dialogul doi, finalizat în anul 1990, aduce în prim plan mai multe elemente comune între Protestantism și Romano-Catolicism, căci „ambele comunități îl mărturisesc pe Hristos ca Domn și Salvator, afirmă credința trinitară a Bisericii apostolice de-a lungul anilor și respectă un singur botez în numele Treimii. (...) Bisericile noastre împart mai mult teren comun decât am fost în stare să vedem până acum”³.

Din exprimarea doctrinei fiecărei tradiții în cadrul dialogului ecumenic au rezultat elemente de congruență vizibile în declarația finală a documentului: „Singurul botez este așadar încorporarea noastră comună în Hristos, în această viață de închinare și misiune comună în El. Acesta este semnul vizibil și eficient și sigiliul acestei lucrări pline de harul Duhului prin care este constituită Biserica”⁴.

Unitatea tuturor în Hristos prin Duhul Sfânt în lucrarea Botezului presupune depășirea elementelor de divergență dintre biserici, Taina exprimând deja apartenența la Hristos a tuturor celor botezați. Fiind un trup prin Botez, „separarea noastră continuă în două comuniuni este o negare publică a ceea ce deja suntem în Hristos”⁵.

Un alt punct de convergență pe care cele două biserici îl recunosc face referire la faptul că Taina se poate săvârși numai o singură dată, iar repetarea ei este imposibilă⁶. Avându-și fundamentul în viața lui Hristos, și fiind poruncit de El, „Taina Botezului este de la Dumnezeu”⁷.

³ **Harding Meyer, Lukas Vischer** (ed.): *Growth in Agreement...*, p. 750.

⁴ **Harding Meyer, Lukas Vischer** (ed.): *Growth in Agreement...*, p. 130.

⁵ **Harding Meyer, Lukas Vischer** (ed.): *Growth in Agreement...*, p. 132.

⁶ *Taufe – neues Leben – Dienst...*, teza 5, p. 27.

⁷ „Die christliche Taufe, wie sie in den beiden Kirchen geübt wird, ist ein von Gott gegebenes Sakrament”, în *Taufe – neues Leben – Dienst...*, teza 5, p. 27.

Problemele divergente apar în cadrul dialogului atunci când se ajunge la recunoașterea succesiunii Apostolice, ca principiu al recunoașterii Botezului. Fără recunoașterea reciprocă a succesiunii Apostolice încă nu se poate vorbi despre un acord în recunoașterea reciprocă a Tainei celor două tradiții. Cu alte cuvinte recunoașterea botezului, conform cu acest dialog, este dependentă întâi de toate de recunoașterea succesiunii apostolice.

În dialogul cu Biserica Ortodoxă Română, analiza Tainei Botezului nu s-a efectuat prin raportarea ei la celelalte Sfinte Taine și la interdependența dintre ele, astfel că documentul pus în lumină evidențiază un punct de divergență între tradiții. Pentru rezolvarea acestui punct sunt necesare intervenții teologice viitoare, însă documentul ajunge la un acord comun prin declarația că: „putem spune împreună că Iisus Hristos Însuși este sacrament real”⁸. Această idee este rezultată din acțiunea lui Hristos din cadrul fiecărei taine în parte, deci și a Botezului, acțiune exprimată în concordanță cu versetul din I Cor. 3, 9 „căci suntem împreună lucrători cu Dumnezeu. Voi sunteți ogorul Lui, clădirea Lui” (I Cor. 3, 9).

O altă nuanță pe care o exprimă teologia evanghelică în cadrul acestui dialog este aceea că Botezul din tradiția lor oferă integral pe Duhul Sfânt, scuzându-se oarecum pentru absența Mirungerii deodată cu Botezul. „der Heilige Geist in seiner Fülle geschenkt wird”⁹. Desigur că această teologie este total diferită de modul de înțelegere a Tainei de către Biserica Ortodoxă, care, potrivit Sfintei Scripturi, Sfintei Tradiții și canoanelor Sinoadelor ecumenice păstrează nealterată învățătura despre Botez, Mirungere și Euharistie, fiecare taină fiind distinctă, dar administrată succesiv, astfel încât cel nou botezat să primească pecetea darului Sfântului Duh, conform canonului 7 de la sinodul II Ecumenic din Constantinopol, ca imediat să fie pregătit pentru unirea cu Hristos din Euharistie.

Desigur că Taina Bisericii a fost analizată din mai multe perspective de-a lungul dialogurilor ecumenice, aici taina Botezului fiind de fapt a treia subtemă în procesul de analiză. Documentul analizează printre altele relația dintre Botez și Mirungere, în Ortodoxie

⁸ Aber wir können gemeinsam sagen, dass Jesus Christus selbst das eigentliche Sakrament ist, în **Joachim Held, Klaus Schwarz (H.g.), Die Taufe als Aufnahme in den Neuen...** 193.

⁹ **Joachim Held, Klaus Schwarz (H.g.), Die Taufe als Aufnahme in den Neuen...** 195.

acestea fiind două taine distincte, administrare concomitent. Imediat după Botez, în tradiția Ortodoxă, spre deosebire de cea protestantă se administrează Mirungerea.

Declarația oficială a întâlnirii de la Durău evidențiază că „există trei componente de bază în procesul inițierii creștine: moartea cu Hristos și pecetluirea cu Duhul Sfânt. Pentru Ortodoxie, inițierea creștină își găsește deplinătatea în Sfânta Euharistie. Luteranii nu vorbesc în mod normal de Euharistie ca sacrament al inițieri, însă când un copil mai mare sau un adult este botezat, acelei persoane îi este acceptată imediat participarea la Euharistie”¹⁰.

Cu toate aceste diferențe, trebuie remarcat pasul mare care s-a realizat în cadrul dialogului dintre Ortodoxie și Luteranism, pas prin care ambele biserici au recunoscut elementele comune, acestea ținând dorința de dialog vie pentru discuții viitoare ce vor avea ca scop depășirea punctelor în care mai există neînțelegeri.

Conform Sfintei Scripturi, viața Bisericii este orientată în asemenea fel încât îndumnezeirea omului prin harul divin necreat să fie posibilă. Temeiul pentru această lucrare a Bisericii îl avem în mai multe părți ale Scripturii din care putem aminti: „Dumnezeiasca Lui putere ne-a dăruit toate cele ce sunt spre viață și spre bună cucernicie, făcându-ne să cunoaștem pe Cel ce ne-a chemat prin slava Sa și prin puterea Sa, prin care El ne-a hărăzit mari și prețioase făgăduințe, ca prin ele să vă faceți părtași dumnezeieștii firi, scăpând de stricăciunea poftelor celei din lume” (II Petru 1, 4)

Conform teologiei ortodoxe, Sfântul Botez este Taina prin care omul intră în Biserica lui Dumnezeu, devenind membru viu și activ al ei. Ea este „nașterea din nou” așa cum spune evanghelistul, prin care omul moare păcatului lumii pentru a trăi împreună cu Hristos. „Prin Botez, candidatul este născut din nou în viața spirituală. Botezul îi conduce pe toți la ușa care duce la împărăția harului, și permite participarea la alte Taine, sau la întreaga viață sacramentală a Bisericii”¹¹.

Prin Taina Botezului fiecare om primește viața cea nouă în Hristos și devine fiu al lui Dumnezeu după har, moștenind prin înproprierea roadelor mântuirii obiective, viața de veci. Imediat după primirea Tainei împreună cu Mirungerea și Euharistia, cel nou botezat

¹⁰ Textul poate fi găsit pe <http://www.helsinki.fi/~risaarin/lutortjointtext.html#bapt>

¹¹ **Metropolit Gennadius von Sassina**, *Taufe im Leben...*, p. 58.

este membru deplin al Bisericii lui Hristos unde experiază iubirea atât pe verticală cu Dumnezeu, cât și pe orizontală cu semenii. „Sfânta Euharistie conservă și continuă această viață și sănătate, din moment ce pâinea vieții ne permite să conservăm ceea ce a fost dobândit și să continue viața. Prin urmare, prin această pâine trăim și prin mir suntem mișcați odată ce am primit ființă prin spălarea baptismală”¹².

Înțelegerea Sfintelor Taine nu poate fi niciodată limitată la ritualul lor ca mijloc de împărtășire a harului, ci trebuie să fie experiate ca realități ce au ca fundament realitatea lui Hristos din actul liturgic. Referitor la aceasta teologul Mantzaridis afirma „Sursa din care derivă harul Tainelor este Hristos. Am spus că Hristos regenerează și îndumnezeiește în Sine natura umană coruptă, dar nicidecum ipostasele individuale. Pentru ca harul manifestat în Hristos să dea roadă, trebuie făcut accesibil ipostaselor umane”¹³. De aici rezultă importanța împreună lucrării dintre divin prin har și voința omului în procesul de îndumnezeire al acestuia.

În unirea cu Hristos prin harul Sfintelor Taine, omul este chemat să guste, încă din această viață, din viața veșnică, din viața incoruptibilă a lui Dumnezeu. Această unire este darul harului divin necreat, deci darul lui Dumnezeu la care omul, ieșit din baia Botezului, poate participa în mod deplin liber. Odată ce omul este curățit de păcat el poate accede către gustarea din trupul și sângele Fiului lui Dumnezeu, gustare ce unește creatura cu Hristos „ne eliberează de legea cărnii, ne permite să ne rugăm în duh și în adevăr, ne face fii ai lui Dumnezeu și realizează în noi omul cel nou în Hristos”¹⁴.

Unele dialoguri ecumenice, mai recente, evidențiază un aspect demn de luat în considerare și anume că recunoașterea reciprocă a unor Taine precum Botezul, Euharistia și Hirotonia reprezintă fundamentul unității. Aceste dialoguri constată că diferitele tradiții ar avea în mare măsură aceeași doctrină de origine Apostolică, însă expusă în termeni diferiți, ceea ce duce la divizare. „Asta înseamnă că cei din afara Bisericii Ortodoxe dețin aceeași credință esențială, în ciuda expresiilor diverse din diferitele contexte culturale, lingvistice și religioase. Deci, dialogul ecumenic pune mai departe ca obiectiv specific un

¹² **Nicolea Cabasila**, *The Life in Christ*, New York, 1974, p. 50.

¹³ **Georgios Mantazardis**, *The Deification of Man*, New York, 1984, p. 41.

¹⁴ **Metropolit Gennadius von Sassina**, *Taufe im Leben...*, p. 65.

simplu acord sau compromis teologic, numai în acele zone unde divizarea este clar exprimată în viața Bisericii”¹⁵.

Principalul pas real în recunoașterea reciprocă trebuie să se rezume strict la Botez. Numai când subiectul este formulat în totalitate ca și convergent, atunci se pot pune în analiză și alte Taine precum Euharistia și Hirotonia. Cu toate acestea, documentul BEM subliniază importanța recunoașterii reciproce a Tainelor menționate, ca „un semn important al mijloacelor de exprimare a unității baptismale date în Hristos”¹⁶. Totuși, pentru ca să existe nu numai un document, ci și un acord real, este imperios necesar ca toate bisericile să-și exprime în scris dorința de recunoaștere reciprocă a Tainelor.

Din cele evidențiate putem înțelege că Botezul este cu adevărat Taina cea mai importantă ce deschide calea către unitatea dorită. Această unitate rezultată din recunoașterea reciprocă a naturii Botezului ar deschide drumul către împărtășirea comună. „Ortodoxia este de acord că pe bază de Botez ca încorporare în Trupul lui Hristos și ca mijloc de realizare a apartenenței în Biserică, care este Trupul lui Hristos, se poate ajunge la o convergență serioasă în eclesiologie”¹⁷.

Dialogul ecumenic actual, care dorește unitatea și consensul bisericilor creștine în principiile capitole ale teologiei, utilizează Taina Botezului ca prim pas în afirmarea unității, chiar dacă încă există multe elemente divergente. Cu toate acestea, focalizarea dialogului ecumenic din ultimul deceniu pe această Sfântă Taină se datorează faptului că ea are numeroase implicații eclesiologice ce implică consecințe eclesiale directe pentru aceste inter-relații creștine. „Baza eclesiologică pură Tainei Botezului exprimă caracterul universal a lucrării de răscumpărare a lui Hristos, din care este derivat harul divin al tuturor Tainelor Bisericii, la care se referă lucrarea specială a Duhului Sfânt pentru alcătuirea Trupului istoric a lui Hristos, care este Biserica”¹⁸.

De asemenea, în Biserica Ortodoxă, Botezul nu poate fi despărțit sau gândit separat de Mirungere și de Euharistie. Prin Mirungere neofitul ieșit curat din apa Botezului, primește pecetea Duhului Sfânt împreună cu darurile Sale. Ca și Botezul, Mirungerea are

¹⁵ **Metropolit Gennadius von Sassina**, *Taufe im Leben...*, p. 74.

¹⁶ *Baptism, Eucharist and Ministry* document, în **Metropolit Gennadius von Sassina**, *Taufe im Leben...*, p. 75.

¹⁷ **Metropolit Gennadius von Sassina**, *Taufe im Leben...*, p. 77.

¹⁸ **Metropolit Gennadius von Sassina**, *Taufe im Leben...*, p. 78.

tot caracter personal, ungerea sfântă și darurile Duhului dându-se în mod special celui nou botezat. „În mirungere, Sfântul Duh coboară peste noi și rămâne în noi ca darul personal al lui Hristos de la Tatăl Său. Mirungerea reprezintă împlinirea Botezului, după cum și participarea la Euharistie reprezintă împlinirea Mirungerii. De asemenea Botezul este pregătirea pentru Mirungere, care este la rândul său pregătirea pentru participarea la Euharistie”¹⁹.

Botezul și Mirungerea nu se pot administra decât împreună, căci cel nou botezat intră în viața Bisericii, iar aceasta nu este posibil fără darurile Duhului Sfânt și fără identitate. „Botezul îl unește pe credincios nu numai cu Hristos, ci și cu oamenii Lui, Biserica. Unul este botezat în comunitatea credinței pentru a-și împărtăși viața, valoarea, viziunea. Botezul, prin aducerea noastră în viața slăvită a lui Hristos, făcându-ne parte umanității Sale îndumnezeite, ne integrează în Biserică, Trupul Său, unde moartea și învierea este zilnic experimentată în disciplina ascetică în viața rugăciunii și în euharistie”²⁰.

Botezul nu este numai iertarea păcatelor, ci și răscumpărare, și comuniune cu Sfânta Treime. Apoi poate fi considerat ca îndumnezeire, „ca urmare a primirii Duhului Sfânt sfințitor; regenerare (anagennesis) – candidatul moare și înviază cu Hristos; reînnoire a puterii de viață a duhului uman datorat comuniunii cu Duhul Sfânt, Dătătorul de viață, de aceea botezul este fântână de viață; darul înfierii (Rom. 8, 15) – adopție baptismală”²¹.

Din cele prezentate înțelegem că nu putem limita Botezul numai la faptul că omul primește imago Dei. Prin Botez de fapt omul primește asemănarea cu Dumnezeu, „în sens etic și ontologic – care reprezintă haina Lui de lumină, aceeași haină ca cea văzută de cei trei apostoli pe muntele Tabor la Schimbarea la Față – a Domnului nostru Iisus Hristos”²².

Expresia *morphe Theou* este în concordanță deplină cu referatul Biblic, ceea ce denotă imposibilitatea găsirii unui substitut al lui morphe în general și a expresiei morphe Theou în special. Nici actul Schimbării la Față a Fiului lui Dumnezeu nu poate fi asemănat cu metamorfoze despre care vorbește elenismul. Textul din Evanghelia lui Matei „Și după șase zile, Iisus a luat cu Sine pe Petru și pe Iacov și pe Ioan, fratele lui, și i-a dus într-un munte înalt, de o parte. Și S-a schimbat la față, înaintea lor, și a strălucit fața Lui ca soarele,

¹⁹ **Metropolit Gennadius von Sassina**, *Taufe im Leben...*, p. 78.

²⁰ **Alciviadis C. Calivas**, *Sacramental life*, în *Taufe im Leben...*, p. 150.

²¹ **Pr. Nicolae Moșoiu**, *Einige Überlegungen zum Ordo...*, p. 171.

²² **Pr. Nicolae Moșoiu**, *Einige Überlegungen zum Ordo...*, p. 171.

iar veșmintele Lui s-au făcut albe ca lumina. Și iată, Moise și Ilie s-au arătat lor, vorbind cu El” (Matei 17, 1-3).

Trebuie specificat faptul că forma la care se referă Apostolul are un caracter exact, la care trebuie să ajungă omul prin efort personal și implicit prin colaborarea cu harul divin. Așadar, versetul din Gal. 4, 19 exemplifică un proces de dezvoltare spirituală, proces ce necesită o anumită durată de timp, în funcție de rânva fiecărei persoane în parte.

Devenirea omului creștin presupune conform cuvintelor Sfântului Pavel primirea chipului lui Hristos, adică omul ieșit din apa Botezului primește forma Bisericii, Trupul Său eclesial, în care întreaga umanitate este chemată să fie mădular activ fiecare persoană în parte. Atunci când omul devine creștin prin Botez, Mirungere și Euharistie, Hristos Însuși locuiește în el, căci spune Apostolul: „Căci, eu, prin Lege, am murit față de Lege, ca să trăiesc lui Dumnezeu. M-am răstignit împreună cu Hristos; și nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine. Și viața de acum, în trup, o trăiesc în credința în Fiul lui Dumnezeu, Care m-a iubit și S-a dat pe Sine însuși pentru mine” (Gal. 2, 19-20).

Un alt temei prin care Apostolul Neamurilor propovăduiește teologia chipului lui Hristos care trebuie să ia formă în om este menționat în epistola către Efeseni unde spune: „Să vă dăruiască, după bogăția slavei Sale, ca să fiți puternic întăriți, prin Duhul Său, în omul dinăuntru, Și Hristos să Se sălășluiască, prin credință, în inimile voastre, înrădăcinați și întemeiați fiind în iubire, Ca să puteți înțelege împreună cu toți sfinții care este lărgimea și lungimea și înălțimea și adâncimea, Și să cunoașteți iubirea lui Hristos, cea mai presus de cunoștință, ca să vă umpleți de toată plinătatea lui Dumnezeu” (Efes. 3, 16-19).

Biserica fiind prelungirea Trupului lui Hristos în istorie, ea imită în acțiunile ei activitatea lui Hristos pentru noi. În cadrul ei, toți cei care primesc Sfintele Taine sunt renăscuți, din apă și din Duh, la viața nouă în și cu Hristos. Indiferent de numărul mădulelor Bisericii, ea oferă tuturor același chip: al lui Hristos. Prin ea toți își primesc existența și identitatea de la Hristos. Toți au un centru comun al existenței și o singură formă de relație prin credință. De aceea părintele Stăniloae evidențiază că „toate declarațiile Apostolului binecuvântat Pavel aparțin morții, învierii și tranfigurării omului, întipăririi și îmbrăcându-l pe acesta în Hristos, ca momente etice – ontologice care sunt rechemate în ritualul botezului...prin participarea la Hristosul cel răstignit și înviat, cei botezați iau forma

lui Hristos, sau devin împreună purtători ai chipului lui Hristos. Noua lor formă este forma lui Hristos imprimată în ei și prin aceasta în Biserică”²³.

Prin faptul că odată ce a primit Sfintele Taine de inițiere, omul devine chip al Fiului și fiu adoptiv al Tatălui, că toți membri Bisericii se pot defini ca fii ai lui Dumnezeu după har. Acest lucru face posibilă și îndumnezeirea omului, care având în sine Chipul lui Hristos, își însușește prin efort personal, prin colaborarea cu harul divin necreat, roadele obiective ale jertfei lui Hristos, pe care le face subiective pentru propria îndumnezeire.

Odată intrat în Biserică, omul nu rămâne un simplu spectator al slavei lui Dumnezeu, nu stă numai să o contemple, ci participă „la slava Fiului deținută de Cuvântul întrupat și de Capul Bisericii ca om. Întrucât El este organic legat de trup, slava Sa se împărtășește în întreg trupul”²⁴.

Primirea Chipului lui Hristos prin Tainele de inițiere înseamnă și primirea hainei de lumină a harului divin cu care omul trebuie să fie colaborator întreaga viață prin împlinirea poruncilor și prin toate faptele cele bune. Prin Taine omul se dezvoltă în intimitatea Duhului Sfânt, iar Sfinții lui Dumnezeu radiază asemenea lui Hristos pe Tabor, nu prin puterea lor, ci prin lucrarea Duhului Sfânt. Să ajungi la cunoașterea lui Dumnezeu prin experiența vieții în El înseamnă o cunoaștere apofatică prin care omul nu vorbește despre El, ci trăiește în El, experiind viața veșnică.

Un alt temei necesar demonstrației că prin Tainele de inițiere, omul devine fiu al lui Dumnezeu după har, îl aflăm în epistola către Romani, unde Apostolul învață: „Pentru că n-ați primit iarăși un duh al robiei, spre temere, ci ați primit Duhul înfierii, prin care strigăm: Avva! Părinte! Duhul însuși mărturisește împreună cu duhul nostru că suntem fii ai lui Dumnezeu. Și dacă suntem fii, suntem și moștenitori - moștenitori ai lui Dumnezeu și împreună-moștenitori cu Hristos, dacă pătimim împreună cu El, ca împreună cu El să ne și preamărim. Căci socotesc că pătimirile vremii de acum nu sunt vrednice de mărirea care ni se va descoperi. Pentru că făptura așteaptă cu nerăbdare descoperirea fiilor lui Dumnezeu. Căci făptura a fost supusă deșertăciunii - nu din voia ei, ci din cauza aceluia care a supus-o - cu nădejde, Pentru că și făptura însăși se va izbăvi din robia stricăciunii, ca să fie părtașă la libertatea mării fiilor lui Dumnezeu. Căci știm că toată făptura împreună suspină și

²³ Pr. Dumitru Stăniloae, *Transparența Bisericii în viața sacramentală*, în *Ortodoxia* nr. 4, 1970, p. 508

²⁴ Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, p. 218.

împreună are dureri până acum. Și nu numai atât, ci și noi, care avem pârga Duhului, și noi înșine suspinăm în noi, așteptând înfierea, răscumpărarea trupului nostru” (Rom. 8, 15-23).

În concluzie putem afirma importanța cercetării procesului prin care omul primește Chipul lui Hristos, cercetare omisă de vestitul document BEM, dar absolut necesară unei cunoașteri corecte a efectului pe care Tainele de inițiere îl au asupra primitorului. Așadar, este deosebit de important dialogul interconfesional și ecumenic între bisericile creștine pentru punerea în lumină a punctelor comune teologiilor, însă, deși prin Leuenberg protestantismul devine o singură voce teologică, totuși în relație cu teologia ortodoxă încă există numeroase puncte care nu permit recunoașterea reciprocă a Botezului. Ceea ce este important de menționat este faptul că documentul supus analizei reprezintă un pas important al teologiei protestante de întoarcere la teologia patristică din primele secole, ceea ce poate aduce un plus de cunoaștere apropiată de teologia ortodoxă, care a păstrat adevărul de credință nealterat.

Bibliografie selectivă

1. A.D.A. Moses, Matthew's Transfiguration Story and Jewish Christian Controversy, Sheffield 1996.
2. Aidan Kavanagh, The Shape of Baptism: the Rite of Christian Initiation, The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 1991
3. Alain Rieu, Le monde et l'Eglise selon Maxime le Confesseur, Paris, 1973
4. Albert Condamin, Le livre de Jeremie, Paris, 1920, p. 248.
5. Alexander Schnemann, Introduction to Liturgical Theology, New York, 1996
6. Alfred Rahlfs (Ed.), Septuaginta. Id est Vetus graece iuxta LXX interpretes, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2004
7. Allison Barr, Beth, The Acts of the Apostles: Four Centuries of Baptist Interpretation : the Baptists' Bible, Baylor University Press, 2009
8. Alvin C. Porteous, The search for Christian Credibility, Abingdon Press, Nashville – New York, 1971
9. Anderson, Hugh, Jesus and Christian Origins, Ed. Oxford University Press, New York, 1964.
10. Andronikof, Constantin, Le sens de Fetes, Ed. Du Cerf. Paris. 1970.
11. Anthony Flew, Dicționar de filozofie și logică, București, 1996.
12. Argenti, Cyrille, La Chrismation, în: Contact, XXXIV (1982).
13. Arhim. M. Șuparschi, Superioritatea preoției Noului Testament față de preoția Vechiului testament după Epistola către Evrei, în Studii Teologice, nr. 5-6, 1958, p. 289.
14. Augustin, Confessiones, in Johannes Brachtendorf, Augustin „Confessiones”, Darmstadt, 2005.
15. B. Aland, K. Aland, J. Karavidopoulos, C.M. Martini & B.M. Metzger (Eds.), The Greek New Testament, United Bible Societies New York, 1993
16. Baciocchi, J. de S.M., Le Mystere Chretienne-L'Eucharistie, Ed. Desclee,
17. Barclay, William, The Acts of the Apostles, Westminster John Knox Press, Louisville, 2003
18. Barrett, C. K., A Commentary on the First Epistle to the Corinthians, BNTC, 1968.

19. Beasley-Murray, George R., World Biblical Commentary, Volume 36: John, Word Books Publisher, Waco, 1987.
20. Beaujeu, J., Le păgânisme romain sous le Haut Empire, în "Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt" II, 16, 1985.
21. Beck, R., Planetary Gods and Planetary Orders în the Mysteries of Mithras. EPRO 109, Leiden, 1988.
22. Behm Art. Morphe, in ThWNT 4, Stuttgart, 1942.
23. Bertrand, Daniel Alain, Le baptême de Jesus: histoire de l'exegese aux deux premiers siècles, Beitrage zur Geschichte der biblischen Exegese 1), 1973.
24. Best/Heller (Hg.), Becoming, 3, citat din Worship Book a Conferinței din Santiago.
25. Bevan, Edwin R., The History of Christianity in the Light of Modern Knowledge, Glasgow, 1929.
26. Bianchi, U., and M. J. Vermaseren, La soteriologia dei culti orientali nell'impero romano. Leiden, 1982.
27. Bianchi, Ugo, Initiation, Mystere, Gnose. Pour l'histoire de la mystique dans le păgânisme Greco-oriental, în "Studies în the History of Religions (Supplements to Numen)", vol. X, E. J. Brill, Leiden, 1965.
28. Bleeker, C. J., Some Introductory remarks on the Significance of Initiation, Initiations , în "Studies în the History of Religions (Supplements to Numen)", vol. X, E.J. Brill, Leiden, 1965.
29. Blowers, Paul M., "The Regula Fidei in the Narrative Character of Early Christian Faith", în Pro Ecclesia 6, 1997.
30. Bobrinoskoy, Boris, Le Mystere de la Trinite. Cours de theologie orthodoxe, Ed. Du Cerf, Paris 1986
31. Bockmuehl, Marcus N.A., Revelation and Mystery in Ancient Judaism and
32. Bockmuehl, Markus N.A., Revelation and Mystery in Ancient Judaism and Pauline Christianity, Tübingen, 1989.
33. Boismard, M. -E., Quatre hymnes baptismales dans la première épître de Pierre
34. Borella, Jean, Le Mystere du Signe, Histoire et theorie du symbole, Ed. Maisonneuve et Larose, Paris, 1989.
35. Bouyer, Louis, Mysterion. Du mystere a la mystique, O.E.I.L. , Paris 1986.

36. Bradshaw, Paul F, A bibliography of recent liturgical studies, Alcuin Club, Runcorn, 1989; Kenan Osborne, The Christian sacraments of initiation, New York, 1987.
37. Briem, O. E., Les societes secretes de mysteres, Payot, Paris, 1951.
38. Brown, Raymond E., The Gospel according to John (I-XII), Introduction, The Anchor Bible, Doubleday, New York, London, Sydney, 1966.
39. Bruce, F. F., "The Holy Spirit in the Acts of the Apostles", în Interpretation 27, 1973.
40. Burkert, Walter, Ancient Mystery Cults, Harvard Univ. Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1987.
41. C. de Villapadierna, La alianza en la Epistola a los Hebreos: Ensayo de nueva interpretacion a Hebreos 9, 15-20, în Estudios Biblicos, nr. 21, 1962, p. 273.
42. Cannuyer, Christian, Le comparatisme en histoire des religions, Ed. Du Cerf, Paris, 1997.
43. Carcopino, J., Aspectes mystiques de la Rome Paienne, Paris, 1941.
44. Casei, Dom Odon, Le Mystere du Culte dans le Christianisme, Ed. Du Cerf, Paris, 1946.
45. Christian Grethlein, Taufpraxis zwischen Kontinuität und Wandel Herausforderungen und Chancen, in ZThK 102, 2005.
46. Clemen, G., Der Einfluss der Mysterienreligionen auf das älteste Christentum, Gissen, 1913.
47. Conzelmann, Hans, History of Primitive Christianity, Abingdon Nashville, 1973
48. Couchoud, P. L., Le Mystere de Jesus, Ed. F. Rieder et C-ie, Paris, 1924.
49. Countryman, L. Wm., "Tertullian and the Regula Fidei", in Second Century 2, 1982.
50. Cumont, Frantz, Religions Orientales dans le Paganisme Romain, Paris, 1906.
51. Cyrille Argenti, "La Chrismation", în: Contact, XXXIV (1982), No. 118
52. Cyrille Argenti, La Chrismation, in: Max Thurian (Hg.), Ecumenical Perspectives on Baptism, Eucharist and Ministry, Faith and Order Paper, Geneva, 1983
53. D. Bertetto, La natura del sacerdotio sec. Hebr. 5, 1-4 e le sue realizzazioni net N.T., în Salesianum, nr. 26, 1964

54. D. Nock, A Note on the Resurrection, în *Essays on the Trinity and the Incarnation*, Ed. A.E.G. Rawlinson, London, 1928.
55. Dagmar Heller, Rolf Koppe (Hg.), *Die Gnade Gottes und das Heil der Welt, Das 13 Gespräch in Rahmen des bilateralen Theologischen Dialogs zwischen dem Ökumenischen Patriarchat von Konstantinopel und der Evangelischen Kirche in Deutschland*, Studienheft 31, Beiheft zur Ökumenischen Rundschau Nr. 79, Frankfurt am Main, 2006.
56. Dale, Martin, *The Religion of Mithra* în "The Month", Oct., Nov., Dec, 1908.
57. Danielou, Jean, *Bible et Liturgie*, Paris, Cerf, 1950,
58. Daniels, C. M., *Mithras and his Temples on the Wall*, 3rd ed., Newcastle 1989.
59. David Steenburg, *The Case Against the Synonymy of Morphe and Eikon*, JSNT 34, 1988.
60. David, J., *The exclusion of women in the Mithraic Mysteries*, Numen XLVII, 2, 2000.
61. *Despre doctrina și practica botezului (1987/1994). Rezultatul consultației celei de-a patra Adunări Generale a Solidarității Bisericii Leuenberg*, Viena – Lainz, 9 Mai 1994, în: Wilhelm Huffmeier (ed.) *Sakramente, Amt, ordinație* (Texte Leuenberg 2), Frankfurt/Main 1995.
62. Dibelius, Martin, *Studies in the Acts of the Apostles*, Sigler Press, Mifflintown, 1999.
63. Didache, VII, in Andreas Lindemann, Henning Paulsen (Hg.), *Die Apostolischen Väter*, Tübingen, 1992.
64. *Die Taufe. Eine Orientierungshilfe zu Verständnis und Praxis der Taufe in der evangelischen Kirche, vorgelegt vom Rat der Evangelischen Kirche in Deutschland*, Gütesloh 2008
65. Dodd, C.H., *The Interpretation of the Fourth Gospel*, 1953.
66. Duchesne-Guillemin, J., *La Religion de l'Iran ancien*. Paris, 1962.
67. Dunn, James D. G., *Baptism in the Holy Spirit: A Re-examination of the New Testament Teaching on the Gift of the Spirit in Relation to Pentecostalism Today*, Westminster John Knox Press, 1970
68. Durrwell, F. X., *La resurrection de Jesus mystere de salut*, Cerf, Paris, 1982.
69. Duthoy, R., *The taurobolium: its evolution and terminology*, 1969.

70. E. Dinkier, "Taufe im Urchristentum", în: Die Religion in Geschichte und Gegenwart, Vol. VI, J. C. B. Mohr [Paul Siebeck], Tübingen, 1962, col. 627.
71. Ehrhardt, Arnold, "Christianity before the Apostles' Creed", în The Harvard Theological Review, Vol. 55, No. 2 (Apr., 1962)
72. Evdokimov, Paul, La Connaissance de Dieu selon la tradition orientale, Ed. Xavier Mappus, Lyon, 1967
73. F. Doorman, Deinen Namen will ich meinen Brüder verkünden (Hebr. 2, 11-13), in Bible und Leben, vol. 14, 1973
74. F. Durwell, La Resurrection de Jesu mystere du salut, Paris, 1963
75. Ferguson, Everett, Backgrounds of Early Christianity , Michigan, 1987.
76. Fevrier, James G. , Le Pretendu Mithra-astronome, 1938.
77. Fitzmyer, Iosif, Romans: A New Translation with Introduction and Commentary. The Anchor Bible, Vol. 33, Doubleday, New York, 1992.
78. Flemyngton, W.F., The New Testament Doctrine of Baptism, S P C K, London, 1964.
79. Friederike Nüssel , Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche, Göttingen, 1998
80. Friederike Nüssel, Taufe und Taufordnung im Leben der evangelischen Kirche, in Michael Beintker, Viorel Ioniță, Jochen Kramm, Taufe im Leben der Kirchen. Documentation eines orthodox-evangelischen Dialogs in Europa, Leuenberger Texte Heft 12, Wien, 2008
81. Friedrich Schulthess, Die syrischen Kanones der Synoden von Nicaea bis Calcedon nebst einigen zugehörigen Documenten (AGWG. PH 10, 2), Berlin, 1908, p. 145.
82. G. Friedrich, Beobachtungen zur messianischen Hohepriesterwartung in den Synoptikern, în Zeitschrift für Theologie und Kirche, nr. 53, an 1956
83. G. Martelet, Resurrection, Eucharistie et genese de l'homme, Descles, Paris, 1972
84. Gavriilyuk, Paul L., "Two Interlocking Components of the Canonical Heritage", în William James Abraham, Vickers, Jason E., Natalie B. Van Kirk Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich (Eds.), Theological Dictionary of the New Testament, Volume 6, Translator and Editor: Geoffrey W. Bromiley, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2003

85. Georg Kretschmar, Die Geschichte des Taufgottesdienstes in der alten Kirche, in *Leiturgia* 5, Kassel, 1970
86. Georgios Mantazardis, *The Deification of Man*, New York, 1984, p. 41
87. Gerard F. Hawthorne, *Philippians*, World Biblical Commentary, Bd. 43, Waco/Texas 1983
88. Gerhard Besier, Zum Beginn des theologischen Gesprächs zwischen der EKD und der Russischen Orthodoxen Kirche nach dem zweiten Weltkrieg, in *Evangelische Theologie* 46, 1986.
89. Gerhard Lisowsky, *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament*, ed, II, Stuttgart, 1958
90. Giblet, J., "Le baptême, sacrement de l'incorporation à l'Eglise selon Saint Paul", in *Lumière et vie*, 1956.
91. Goguel, Maurice, *La naissance du christianisme (Jesus et les origines du christianisme)*, Payot, Paris, 1946.
92. Gondal, Marie Louise, *L'initiation chrétienne: Baptême, confirmation, eucharistie*, 1989.
93. Gonzalez, C. G., "The Rule of Faith: The Early Church's Source of Unity and Diversity", in *Many Voices, One God*, W. Brueggemann and G. W. Stroup (Eds.), Westminster John Knox, Louisville, 1998.
94. Gordon Lathrop, *The Word that Speaks. The Ordo of Baptism and its Ecumenical Implications*, in Best, Heller (Hg.), *Becoming* 2016.
95. Gordon, R. L., "Franz Cumont and the doctrines of Mithraism", in *J. Hinnells, "Mithraic Studies"*, Manchester, 1975.
96. Green, J. B., "From John's Baptism to Baptism in the Name of the Lord Jesus": The Significance of Baptism in Luke-Acts, in *Baptism. The New Testament and the Church Historical and Contemporary Studies in Honour of R.E.O. White, S. E. Porter and A.R. Cross* (Eds.), Sheffield, 1999
97. Guignebert, Ch., *Jesus*, ed. La Renaissance du Livre, Paris, 1933.
98. Haenchen, E., *The Acts of the Apostles: A Commentary*, Blackwell, Oxford, 1971
99. Hamman, Philippe A., *Le baptême et la confirmation*, Coll. Le mystère chrétien. Théologie sacramentelle, Desclee, Paris, 1969.

100. Hans Urs von Balthasar, *Liturgie cosmique*, traduit par L. Lhaumet et H. A. Prentout, Aubier, Paris, 1947, p. 76.
101. Harding Meyer, Lukas Vischer (ed.): *Growth in Agreement. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World level*, vol. I, Geneva 1984, pp. 433 – 464 (GA I).
102. Harper Collins Bible Dictionary, Revised Edition, Paul J. Achtemeier (Ed.), HarperSanFrancisco, New York, 1996
103. Harrington, Daniel J. (Ed.), *Colossians & Ephesians*, Liturgical Press, Collegeville, 2008.
104. Harrington, W., *Nouvelle introduction a la Bible*, Paris, 1971.
105. Hartman, J., *Into the Name of the Lord Jesus": Baptism in the Early Church*, Edinburgh, 1997, pp. 127-145
106. Hartman, L., "La formule baptismale dans les Actes des Apotres: Quleques Observations relatives au style de Luc", în *A Cause de l Evangile, Edudes sur les Synoptiques et les Actes* (offertes au P. J. Dupount a l occasion de son 70 anniversaire), Paris, 1985.
107. Heiser, Lothar, *Die Taufe in der orthodoxen Kirche: Geschte, Spendung und Symbolik nach âer Lehre der Väter*, Trier, 1987.
108. Hepding, Hugo, *Attis, seine Mythen und sein Kult*, Gisen, 1903.
109. Hinnells, J. R., *Mithraic Studies, Proceedings of the First Internationâl Congress of Mithraic Studies, I-II*, 2 volums, Manchester University Press, 1971.
110. I.B. Pitra, *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, Bd. 2, Roma, 1868
111. Idem, "The Spirit and the Power of Jesus' Miracles in the Lucan Conception", în *Novum Testamentum*, Vol. 33, Fasc. 2 (Apr., 1991)
112. Idem, *Acts of the Apostles: A Shorter Commentary*, Bloomsbury Academic, 2002
113. Idem, *Baptism in the Early Church: History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2009.
114. Idem, *Early Chistian worship: a basic introduction to ideas and practice*, SPCK, London, 1996.

115. Idem, *Essai sur la theologie mystique de l'Eglise d'Orient*, Les éditions du Cerf, 2005, p. 114.
116. Idem, *Histoire et Esprit*, Paris, 1950.
117. Idem, *In to the Name of the Lord Jesus: Baptism in the Early Church*, Edinburgh, 1997.
118. Idem, *La Resurrection de Jesu, mystere du salut*, Lepuy-Lyon, Paris, 1963
119. Idem, *Le Chirist dans la pensee russe*, Les edition du Cerf, Paris, 1970
120. Idem, *Le Trinite et la Mystere de Cexisience*, Ed. Dasclee De Brouwer, 1968
121. Idem, *Les cultes orientaux dans le monde romain*, Paris, 1989.
122. Idem, *Mysterienterminologie bei Platon, Philon und Klemens von Alexandria*, Ed. Walter de Gruyter, Berlin 1987.
123. Idem, *Mythes grecs et mystere chretien*, Payot, Paris, 1954.
124. Idem, *Orient-Occident. Deux passeur: Vladimir Lossky et Paul Evdokimov*, Geneve, 1985.
125. Idem, *Platonism et Theologie Mistique. Doctrine spirituelle de S.Gregoire de Nyssa*, Ed. Montaigne, 1944.
126. Idem, *Some Reflections on the Rites of Initiation*, in "Studies in the History of Religions (Supplements to Numen)", vol. X, E. J. Brill, Leiden, 1965.
127. Idem, *Textes et monumentsfigures relatifs aux mysteres de Mithra*, Bruxelles, 1894.
128. Idem, *The Acts of the Apostles*, University of Manchester Press, Manchester, 1969
129. Idem, *The Enciclopedia of Religion and Etichs*, vol. IX, Ed. James Hastings, New York, 1917.
130. Idem, *The mysteries ofMithra*, translated from the second revised French edition by Thomas J. McCormack, Chicago, Open Court 1903.
131. Idem, *Une inscription gravee sur un vase cultuel mithraique*, in " The Classical Review", New Ser., Vol. 6, No. 2, Jun., 1956.
132. Idem., "Reading the Bible from within Our Traditions: The «Rule of Faith» in Theological Hermeneutics", in *Between Two Horizons: Spanning New Testament Studies and Systematic Theology*, Joel B. Green and Max Turner (Eds.), Wm. Eerdmans Publishing Co., 2000.

133. Idem., Image and Value in the Graeco-Roman World, in "Studies in Mithraism and Religious Art" 1996. Vermaseren, M. J., *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae*.
134. Idem., Reflections on the bull-slaying scene, in "Mithraic Studies" II, Manchester. 1975.
135. Idem., The Rites of Christian Initiation: Their Evolution and Interpretation, MN: Liturgical Press, Collegeville, 1999.
136. Idle, Pascal, *Etre et mystere*. La philosophie de Hans Urs von Balthasar, Ed. Culture et Verite, Bruxelles, 1995.
137. J. Roldanus, Le Christ et l'homme dans la Theologie d'Athanase d'Alexandrie, Leiden, E.J. Brill, 1977, p. 83.